

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.22>**KAPITAŁ LUDZKI: ISTOTA, ANALIZA, ROZWÓJ****Oleksandr Kirdan***doktor nauk pedagogicznych, doktor nauk ekonomicznych, docent,  
kierownik Katedry Ekonomii i Nauk Społeczno-Behawioralnych**Humańskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego imienia Pawła Tyuczyny (Humań, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-2667-6589

*kirdan\_alex@ukr.net*

**Adnotacja.** W artykule zaproponowano naukowe zrozumienie istoty i rozwoju kapitału ludzkiego jako złożonego, wieloaspektowego i dynamicznego zjawiska oraz motoru innowacyjnej gospodarki. Na podstawie teoretycznej analizy prac interpretacyjnych z wykorzystaniem ogólnych naukowych metod analizy, syntezy, uogólnienia i klasyfikacji naukowej przedstawiono pole terminologiczne kategorii „kapitał ludzki” obejmującej takie pojęcia: „potencjał ludzki”, „zasoby ludzkie”, „kapitał intelektualny”, „kapitał społeczny”. Scharakteryzowano główne podejścia ukraińskich naukowców do określenia kategorii kapitału ludzkiego. Przeanalizowano genezę kapitału ludzkiego jako całościowej koncepcji naukowej. Podkreślono, że kształtowanie się kapitału ludzkiego ma charakter uwarunkowany społecznie i zależy od aspektów zarządzania, organizacji instytucjonalnej i priorytetu wkładu szkolnictwa wyższego w rozwój kapitału ludzkiego, wzajemnego uwarunkowania i wzajemnego powiązania aspektów organizacyjnych i ich praktycznej realizacji. Koncentruje się na znaczeniu kształtowania kapitału ludzkiego w edukacji formalnej i nieformalnej. Perspektywy dalszych badań naukowych są widoczne w interdyscyplinarnym badaniu kapitału ludzkiego na podstawie podejścia systemowego, akmeologicznego i synergistycznego.

**Słowa kluczowe:** kapitał, rozwój człowieka, formacja, społeczeństwo wiedzy, gospodarka innowacyjna, osobowość, wykształcenie wyższe, koncepcja.

**HUMAN CAPITAL: ESSENCE, ANALYSIS, DEVELOPMENT****Oleksandr Kirdan***Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the  
Department of Economics and Social-Behavioral Sciences**Pavlo Tyuchyna Uman State Pedagogical University (Uman, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-2667-6589

*kirdan\_alex@ukr.net*

**Abstract.** The article offers a scientific understanding of the essence and development of human capital as a complex, multifaceted and dynamic phenomenon and a driver of innovative economy. Based on the theoretical analysis of interpretive works using general scientific methods of analysis, synthesis, generalization and scientific classification, the terminological field of the category «human capital» is outlined, which includes the following term units: «human potential», «human resources», «intellectual capital», «social capital». The main approaches of Ukrainian scientists to the definition of the category of human capital are characterized. The genesis of human capital as a whole scientific concept is analyzed. It is emphasized that the formation of human capital has a socially determined nature and depends on managerial aspects, institutional organization and the priority of the contribution of higher education to the development of human capital, the interdependence and interconnection of organizational aspects and their practical implementation. Emphasis is placed on the importance of human capital formation in formal and informal education. We see the prospects for further scientific research in the interdisciplinary study of human capital based on systemic, acmeological and synergistic scientific approaches.

**Key words:** capital, human development, formation, knowledge society, innovative economy, personality, higher education, concept.

**ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ: СУТНІСТЬ, АНАЛІЗ, РОЗВИТОК****Oleksandr Kirdan***доктор педагогічних наук, кандидат економічних наук, доцент,  
завідувач кафедри економіки та соціально-поведінкових наук**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-2667-6589

*kirdan\_alex@ukr.net*

**Анотація.** У статті запропоновано наукове осмислення сутності та розвитку людського капіталу як комплексного, багатогранного та динамічного феномену і драйверу інноваційної економіки. На основі теоретичного аналізу інтерпретаційних робіт із використанням загальнонаукових методів аналізу, синтезу, узагальнення й науко-

вої класифікації окреслено термінологічне поле категорії «людський капітал», яке охоплює такі терміноодиниці: «людський потенціал», «людські ресурси», «інтелектуальний капітал», «соціальний капітал». Схарактеризовано основні підходи українських науковців до визначення категорії людського капіталу. Проаналізовано генезу людського капіталу як цілісної наукової концепції. Акцентовано, що формування людського капіталу має соціально-зумовлений характер і узалежене від управлінських аспектів, інституційної організації та пріоритетності внеску вищої освіти у розвиток людського капіталу, взаємозумовленості та взаємозв'язку організаційних аспектів і їх практичної реалізації. Акцентовано на важливості формування людського капіталу у формальній та неформальній освіті. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у міждисциплінарному дослідженні людського капіталу на основі системного, акмеологічного та синергетичного наукових підходів.

**Ключові слова:** капітал, людський розвиток, формування, суспільство знань, інноваційна економіка, особистість, вища освіта, концепція.

**Вступ.** У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. як одну із ключових ідентифіковано проблему «неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти» (Стратегія, 2022). Аналізуючи поточний стан розвитку вищої освіти в Україні, у Стратегії акцентовано на таких складниках вказаної вище проблеми як «недостатня увага держави та закладів вищої освіти до освіти дорослих, поширене в суспільстві формальне ставлення до безперервного навчання; зосередження закладів вищої освіти виключно на освітній та науковій діяльності, що не сприяє створенню умов для всебічного розвитку особистості та реалізації її талантів» (Стратегія, 2022).

На основі аналізу чинних нормативно-правових та стратегічних документів, а саме: Цілі сталого розвитку України на період до 2030 р. (затверджені Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722), Стратегія людського розвитку (затверджена Указом Президента України від 2 червня 2021 р. № 225), Національна економічна стратегія на період до 2030 року (затверджена постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179) та ін. формування та розвиток людського капіталу як комплексного, багатогранного та динамічного феномену визнано драйвером інноваційної економіки України.

**Основна частина.** У працях зарубіжних і вітчизняних дослідників наукове осмислення сутності та розвитку людського капіталу як комплексного та багатогранного феномену із різним ступенем інтенсивності триває з 1960-х років. Нині вектор наукового пошуку спрямовано на міждисциплінарний рівень. Необхідність досконалішої презентованості наукових розвідок щодо історико-економічних засад дослідження феномену людського капіталу пояснюємо тим, що сучасному досліднику має бути притаманний високий рівень міждисциплінарної, насамперед, економічної, політичної та історичної кваліфікації, а також уміння застосувати відповідний методологічний інструментарій для осмислення та аналізу людського капіталу як комплексного, багатогранного та динамічного феномену та прогнозувати перспективи його розвитку в умовах сучасних військово-політичних, соціально-економічних, євроінтеграційних та глобалізаційних процесів.

**Мета статті** – схарактеризувати сутність та особливості розвитку людського капіталу.

**Завдання дослідження** – проаналізувати основні підходи до визначення поняття «людський капітал»; схарактеризувати історію становлення людського капіталу як наукової концепції; обґрунтувати вплив вищої освіти на формування людського капіталу.

Для досягнення визначеної мети та завдань використано **методи** аналізу, синтезу, порівняння, конкретизації, узагальнення та метод термінологічного аналізу.

**Результати та їх обговорення.** Суб'єктом інноваційної економіки є особистість, яка набула компетентностей майбутнього, продуктивних та підприємницьких здібностей, знань, умінь та навичок, релевантних вимогам інноваційної економіки. Сьогодні детермінує аналізу та вивчення нового виду людського капіталу, здатного до інновацій та адаптації у швидкозмінюваних умовах.

При термінологічному аналізі людського капіталу виходитимемо з того, що головним критерієм обґрунтування сутності поняття є його багатовимірність і міждисциплінарність. Ми обстоюємо погляд, згідно з яким поняття «людський капітал» тлумачитимемо як складне, багатовекторне та багатоаспектне явище.

Нині у вітчизняному науковому дискурсі поняття «людський капітал» визначається термінологічною парадигмою: «людський потенціал», «людські ресурси», «інтелектуальний капітал», «соціальний капітал». Кожна з названих вище терміноодиниць має смислові особливості з акцентуванням на певному складнику змістового наповнення. Перейдемо до експлікації поняття «людський капітал».

В «Економічній енциклопедії» поняття «людський капітал» визначено у контексті категорії «людський потенціал». Пояснюючи категорію «людський капітал», автор статті акцентує: «вкладення в робочу силу – освіту, охорону здоров'я, культуру, кваліфікацію – формують нову якість, що є новою формою людського багатства» (Економічна енциклопедія, 2001: 216–217) та зазначає, що «вживання цієї категорії багатьма вченими пояснюється тим, що «людський капітал», як і будь-який інший капітал, є результатом інвестування і генерує впродовж певного часу потік доходу, тобто створюється, коли людина інвестує в саме себе, здобуваючи освіту та кваліфікацію, а інвестиції в «людський капітал» окуповуються у вигляді висококваліфікованої та продуктивної праці, високої заробітної плати і морального задоволення від праці» (Економічна енциклопедія, 2001: 216–217).

На думку Р. Яковенко, головна відмінність між людським потенціалом і людським капіталом – це «сфера застосування здібностей людини, та відповідна мотивація. Якщо людський капітал визначає процеси всередині виробничого середовища, то людський потенціал змінює природу ставлення людини до всього

оточуючого середовища. Головною мотиваційною відмінністю людського потенціалу виступає домінування нематеріальних чинників в процесі діяльності людини» (Яковенко, 2013: 193).

Дослідниця О. Бородіна визначила людський капітал як «здатність людей до участі в процесі виробництва, сукупність втілених у них потенціальних можливостей приносити дохід (індивідуальний та суспільний)» (Бородіна, 2003: 48–49).

Значний внесок у розвиток теорії людського капіталу зробила О. Грішнова, яка визначила категорію «людський капітал» як «продуктивні здібності людини, що є її невід’ємним особистим надбанням і які набувають форми капіталу в результаті тривалого історичного розвитку суспільних відносин у процесі використання цих здібностей лише в певних умовах розвинутої ринкової економіки на відповідному етапі розвитку цивілізації» (Грішнова, 2002: 28). На думку дослідниці, основні активи людського капіталу охоплюють: рівень освіти (знання), професійну підготовку (навички, вміння, досвід роботи, професійна придатність та професійна адаптованість), стан здоров’я, володіння економічно значущою інформацією, вмотивованість, мобільність працівника тощо (Грішнова, 2002; 28).

Отже, у дослідженнях змісту людського капіталу вітчизняні науковці акцентують увагу на різних його складниках, що зумовлює множинність підходів до визначення його сутності. Аналіз вказаних раніше наукових праць засвідчує неоднозначність щодо розуміння сутності та природи поняття «людський капітал». Ураховуючи вказане вище, поняття «людський капітал» розглядаємо на різних рівнях: глобальному – механізми та способи збереження, відтворення та прискорення розвитку соціально-економічного потенціалу та прогресу країн світу; умова розвитку світової економіки, нових технологій тощо; державному – основна сфера державної соціально-економічної політики щодо забезпечення сприятливих умов особистісно-професійного розвитку кожного громадянина; галузевому – система форм, методів та засобів для професійної підготовки та безперервного навчання фахівця певної галузі; особистісному – результат сформованості здатності до професійної діяльності відповідно до здобутої кваліфікації у системі формальної, неформальної та інформальної освіти, розвиток здібностей особистості та реалізації її талантів.

Походження ідеї людського капіталу пов’язують із концепцією робочої сили, описаної К. Марксом у «Капіталі». У 1958 р. у статті «Інвестиції в людський капітал та розподіл особистих доходів» американським економістом Дж. Мінсером вперше було запропоновано термін «людський капітал» (Mincer, 1958: 281–302).

Згодом, у 60-х рр. ХХ століття теорію людського капіталу як цілісну концепцію обґрунтовано американськими економістами – лауреатами Нобелівської премії, представниками «чикагської школи» Т. Шульцом (Schultz, 1961) та Г. Беккером (Becker, 1975). Зважаючи на значний внесок науковців у розробку теорії людського капіталу їх вважають основоположниками теорії людського капіталу.

З початку 1960-х рр. у класичній теорії людського капіталу, яка розвивається і нині, обґрунтовано висновок, що в країнах із більш освіченим населенням вищі за темпи економічного зростання. У працях Т. Шульца (Schultz, 1961) і Г. Беккера (Becker, 1975) наголошено на необхідності інвестицій у розвиток здібностей особистості, оскільки це перетворює ресурс на капітал і призводить до зростання продуктивності праці та зростання заробітної плати працівників; запропоновано формування цілісної системи для розуміння поведінки людини; визначено норму прибутку від інвестицій у людський капітал; розроблено методику оцінки економічної віддачі від освіти; проведено розрахунки впливу освіти на суспільство за даними про охоплення населення різними формами освіти та ін.

Зауважимо, що Г. Беккер акцентував увагу на динамічності категорії «людський капітал» та схарактеризував її як комплекс набутих та успадкованих якостей, зокрема освіти, знань, отриманих на робочому місці, здоров’я та ін., які можуть бути використані протягом певного часу для виробництва товарів і послуг (Becker, 1975).

У різний час до питання формування та оцінки людського капіталу зверталися відомі економісти, а саме: Е. Денісон (Денісон, 1971), Дж. Кендрік (Кендрік, 1976), С. Кузнець (Kuznets, 1934), Р. Солоу (Солоу, 2009), Р. Лукас (Lucas, 1981), Е. Ханушек та Л. Воессманн (Hanushek & Woessmann, 2008), Дж. Хекман (Heckman, 2011) та ін. У їхніх працях розуміння сутності людського капіталу еволюціонувало від сукупності інвестицій у людину, що підвищує її здатність до праці, до сукупності знань, умінь, навичок, які використовуються для задоволення загалом різноманітних потреб людини і суспільства.

На переконання Л. Туроу, людський капітал «не можна аналізувати так само, як фізичний капітал» (Thurow, 1970), оскільки здібності особистості як капітал мають істотні відмінності від фізичних властивостей машин.

На основі викладеного вище резюмуємо, що спільним у дослідженні теорії людського капіталу зарубіжними науковцями є його визначення як знань, умінь, навичок і здібностей, набутих людьми, що уможливило створення особистого, соціального та економічного добробуту.

Зарубіжними дослідниками виокремлено низку видів людського капіталу. Зокрема, Т. Шульц (Schultz, 1971) запропонував в основу класифікації взяти аналіз структури людського капіталу за характером віддачі інвестицій, вкладених у розвиток здібностей особистості, на основі чого виокремив позитивний і негативний види людського капіталу.

Згодом американські економісти Д. Аджемоглу, Ф. Галлего та Д. Робінсон (Acemoglu, Gallego & Robinson, 2014) на основі оцінювання ефекту від капіталізації сформованого людського потенціалу, встановили, що непрямі ефекти від людського капіталу (соціальний клімат, виховання дітей, покращення

здоров'я, зниження злочинності та ін.) у кілька разів вищі, ніж прямий ефект (набуття знань, зростання заробітної плати).

Загальновідомо, що формування людського капіталу відбувається у формальній освіті – в освітньому процесі закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти з різних галузей та спеціальностей. Водночас констатуємо, що нині тривають дискусії про внесок вищої освіти у розвиток суспільства. Базуючись на засадах людиноцентристського підходу констатуємо, що значимим є питання про переваги для особистості, які надає вища освіта.

Аналіз генези теорії людського капіталу у другій половині ХХ століття уможливорює висновок, що у 1990-х рр., відбулася зміна парадигми від кількісного до якісного підходу. Відтак предметом для аналізу рівня людського капіталу стали не лише частка населення з вищою освітою та загальна кількість років навчання, а також якість цієї освіти, що виявляється, у тому числі, в когнітивних і некогнітивних (соціальних та поведінкових) навичках та універсальних компетенціях. Підтвердженням цьому слугують праці науковців Е. Ханушек і Л. Воессманн (Hanushek & Woessmann, 2008), які пов'язують зміни темпів економічного зростання у різних країнах переважно роллю когнітивних навичок, що уможливило виокремити механізми впливу «якості» людського капіталу на соціально-економічний розвиток. Про важливість формування «soft skills» у підготовці майбутніх фахівців наголошено нами у попередніх публікаціях (Кірдан, 2021).

В основу класичної концепції людського капіталу покладено взаємозумовленість та взаємозалежність таких складників: інвестиції в освіту → розвиток людського капіталу → економічне зростання та соціальний розвиток. Відтак, унаслідок цілеспрямованого управління людським капіталом шляхом розвитку освіти формуються передумови для розвитку інноваційної економіки та інноваційної системи України. Тому, для лідерства України, перемоги у війні та подальшої відбудови зруйнованої інфраструктури, необхідною є опора на людський капітал, сформований у системі освіти. Оскільки функції вищої освіти реалізуються у різноманітних формах індивідуальних та суспільних благ на особистісному, галузевому, національному та глобальному рівнях, то вона характеризує розвиток суспільства загалом. Для сучасної системи вищої освіти України одним із актуальних завдань є створення умов, які сприяють посиленню внеску вищої школи у соціально-економічний розвиток. Відтак, особливій уваги набувають управлінські аспекти, пов'язані з ефективним внутрішнім врядуванням та адмініструванням на рівні ЗВО, інституційною організацією та оцінкою внеску вищої освіти у контексті її взаємодії зі всіма групами стейкхолдерів.

Отже, викладене вище уможливорює виокремлення таких сутнісних ознак розвитку людського капіталу в системі вищої освіти України: охоплює всі складники системи освіти та є індивідуалізованим за мотиваційно-цільовим, змістовим та часовим виміром; триває впродовж життя та забезпечується єдністю формальної, неформальної та інформальної освіти; складає систему форм, видів, методів та способів здобуття і розвитку загальної та професійної компетентності особистості; підвищує здатність особистості до адаптації у швидкозмінюваних умовах та суспільстві загалом.

Нині гостро постало питання про необхідність посилення ролі історико-культурного складника на всіх рівнях вищої освіти. На підтвердження нашого міркування наводимо тезу із рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: «заклад вищої освіти несе відповідальність за якість власних освітніх програм та моральний обов'язок формувати патріота своєї країни. Йдеться не лише про фахову підготовку, але й про всебічний гармонійний розвиток особистості здобувачів вищої освіти, їхню громадянську позицію і патріотизм, тобто виконання світоглядних завдань вищої освіти» (Рішення, 2022). На наш погляд, для оцінки внеску вищої освіти на формування людського капіталу та розвитку суспільства необхідні: науково обгрунтована теорія (концепція) та достовірні й релевантні методики моніторингу змін, узалежнені від культурно-національних (політична, національна культура, особливості державного регулювання / фінансування вищої освіти і наукових досліджень тощо) особливостей різних країн.

Вища освіта відіграє ключову роль у розвитку суспільства, держави, її соціально-економічного розвитку. Констатуємо, що в сучасній науці та практиці сформовано єдині підходи до розуміння внеску вищої освіти у розвиток людського капіталу та суспільства загалом. До їх числа зараховуємо: пріоритетне визнання ролі вищої освіти у розвитку держави; функціонування національних систем із забезпечення якості вищої освіти; участь здобувачів вищої освіти та академічного персоналу у програмах міжнародної академічної та наукової мобільності, їхнє включення до міжнародного дослідницького простору та системи міжнародних наукових досліджень. Водночас зауважимо, що вимоги до системи вищої освіти та її результатів у різних країнах постійно змінюються під впливом сучасних викликів та трансформаційних змін розвитку суспільства.

Ще в 1960 р. Т. Шульцом доведено взаємозв'язок та взаємозалежність інвестицій в освіту та економічного зростання, що визначає необхідність підвищення частки ВВП витрат на освіту для того, щоб вона відповідала викликам часу (Shultz, 1960).

У ст. 78 Закону України «Про освіту» зазначено, що «держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків ВВП за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законодавством» (Закон України, 2017). Констатуємо, що обсяг фінансування освіти за роки незалежності України був меншим від цього показника.

Для забезпечення належного фінансування вищої освіти доцільним є залучення інвестицій. На наш погляд, об'єктами інвестицій у системі вищої освіти України можуть бути заклади формальної освіти – заклади вищої освіти (створення інноваційних та міждисциплінарних освітніх програм; об'єкти матеріально-технічної бази (навчальні корпуси, лабораторії, гуртожитки, кампуси та соціальна інфраструктура,

створення умов для навчання осіб із інвалідністю та осіб із особливими освітніми потребами); аналітичні центри та освітньо-науково-виробничі кластери; наукова та науково-технічна діяльність (наукові гуртки, наукові школи, наукові центри, створення інтелектуальних інноваційних продуктів для економіки тощо)) та неформальна освіта (масові онлайн-курси, підвищення кваліфікації та стажування). Форма інвестування у вищу освіту, на наш погляд, не може обмежуватися витратами на формальну освіту та професійну підготовку фахівців, а може доповнюватися інвестиціями у заклади вищої освіти від меценатів та благодійною і спонсорською допомогою, державно-приватним партнерством, розвитком інституцій неформальної освіти.

**Висновки.** Поняття «людський капітал» схарактеризовано нами на глобальному; державному галузевому та особистісному рівнях. Виокремлено сутнісні ознаки розвитку людського капіталу в системі вищої освіти України. Визначено об'єкти інвестицій для забезпечення належного фінансування вищої освіти України. У подальших розвідках, на наш погляд, доцільно здійснити міждисциплінарне дослідження людського капіталу на основі системного, акмеологічного та синергетичного наукових підходів.

#### Список використаних джерел:

1. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання. *Економіка України*. 2003. № 7. С. 48–53.
2. Грішнова О.А. Формування людського капіталу в системі освіти і професійної підготовки : дис. ... доктора економ. наук : 08.09.01 Київський нац. ун-т ім Т.Г. Шевченка. Київ, 2002. 450 с.
3. Денисон Э. Ф. Исследование различий в темпах экономического роста. М.: Прогресс, 1971. 646 с.
4. Економічна енциклопедія: у 3 т. ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. Т.2. 848 с.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 18.06.2022).
6. Кендрік Дж. Совокупный капитал США и его функционирование. М.: Прогресс, 1976. 447 с.
7. Кірдан О.Л., Кірдан О.П. Формування soft skills здобувачів вищої освіти в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ВПЦ Візаві, 2021. 2 (6), С. 152–160. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144)
8. Рішення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 21 червня 2022 р. про історико-культурну складову освітнього процесу. URL: <https://naqa.gov.ua/2022/06/%d0%bd%> (дата звернення: 28.06.2022).
9. Солоу Р. М. Лауреаты Нобелевской премии по экономике: автобиографии, лекции, комментарии. М.: СПб.: Наука, 2009. Т. 2. С. 107–124.
10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n2> (дата звернення: 18.06.2022).
11. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки: зб. наук. пр.* Кіровоград: КНТУ, 2013. Вип. 24. С. 186–193.
12. Acemoglu D., Gallego F. A., Robinson James A. Institutions, Human Capital and Development. *Annual Reviews of Economics*. 2014. № 6. P. 875–912.
13. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. 2d ed. New York: National Bureau Research, 1975. 412 p.
14. Hanushek Eric A., Woessmann L. The Role of Cognitive Skills in Economic Development. *Journal of Economic Literature*. 2008. № 46(3). P. 607–680.
15. Heckman James J. Политика стимулирования человеческого капитала. *Вопросы образования*. 2011. № 3. С. 73–137.
16. Kuznets S. Gross Capital Formation. 1919–1933. *National Bureau of Economic Research Bulletin*. November 1934. № 52. P. 1–20.
17. Lucas R. Studies in Business-Cycle Theory. MIT Press, 1981. pp. 271–296.
18. Mincer J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*. 1958. Vol. 66. № 4. P. 281–302.
19. Schultz T. Investment in Human Capital. *American Economic Review*. March 1961. P. 1–17.
20. Schulz T. W. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. New York: Free Press, 1971. № 1. P. 62–65.
21. Shultz T. Capital Formation by Education. *Journal of Political Economy*. 1960. Vol. 68. № 6. P. 571–583.
22. Thurow L. Investment in Human Capital. Belmont, 1970. 104 p.

#### References:

1. Borodina, O. (2003). Liudskyy kapital yak osnovne dzherelo ekonomichnoho zrostantia [Human capital as the main source of economic growth]. *Ekonomika Ukrainy, issue 7*, 48–53 [in Ukrainian].
2. Grishnova, O.A. (2002). Formuvannya lyudskoho kapitalu v systemi osvity i profesynoyi pidhotovky [Formation of human capital in the education and training system] (PhD Thesis). Kyiv: Kyiv National University im. T.G. Shevchenko [in Ukrainian].
3. Denison, E. F. (1971). Issledovanie razlichii v tempah ekonomicheskogo rosta [Why growth rates differ; postwar experience in nine western countries]. M.: Progress [in Russian].
4. Ekonomichna entsyklopediia. (Vols. 1–3); Vol 2: S.V. Mochernyi (Ed.). K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine «On education»]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (last accessed: 18.06.2022) [in Ukrainian].

6. Kendrik, Dzh. (1976). Sovokupnii kapital SSHA i ego funkcionirovanie [The aggregate capital of the USA and its functioning] [in Russian].
7. Kirdan, O.L., Kirdan, O.P. (2021). Formuvannia soft skills zdobuvachiv vyshchoi osvity v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Formation of soft skills of higher education seekers in the educational process of higher education institution]. *Psykholoho-pedahohichni problemy suchasnoi shkoly: zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychny. issue 2 (6), 152–160*. DOI: [https://doi.org/10.31499/2706-6258.2\(6\).2021.248144](https://doi.org/10.31499/2706-6258.2(6).2021.248144) [in Ukrainian].
8. Rishennia Natsionalnoho ahentstva iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity vid 21 chervnia 2022 r. pro istoryko-kulturnu skladovu osvitnoho protsesu. Retrieved from: <https://naqa.gov.ua/2022/06/%d0%bd%2021.248144> (last accessed: 28.06.2022) [in Ukrainian].
9. Solou, P. M. (2009). Laureati Nobelevskoi premii po ekonomike: avtobiografii, lektsii, kommentarii [Laureates of the Nobel Prize in Economics: autobiographies, lectures, comments.]. M.: SPb.: Nauka [in Russian].
10. Stratehiiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 rr. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#n2> (last accessed: 18.06.2022) [in Ukrainian].
11. Yakovenko, R. V. (2013). Liudskyi kapital ta liudskyi potentsial [Human capital and human potential]. *Naukovi pratsi Kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr., issue 24, 186–193* [in Ukrainian].
12. Acemoglu, D., Gallego, F. A., Robinson James A. (2014). Institutions, Human Capital and Development. *Annual Reviews of Economics, 6, 875–912*.
13. Becker, G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis (1975). New York: National Bureau Research.
14. Hanushek, Eric A., Woessmann, L. (2008). The Role of Cognitive Skills in Economic Development. *Journal of Economic Literature, 46(3), 607–680*.
15. Heckman, James J. (2011). Politika stimulirovanija chelovecheskogo kapitala [The policy of stimulating human capital.]. *Voprosy obrazovanija. 3, 73–137* [in Russian].
16. Kuznets, S (1934). Gross Capital Formation. 1919–1933. *National Bureau of Economic Research Bulletin, 52, 1–20*.
17. Lucas, R. (1981). *Studies in Business-Cycle Theory*. MIT Press.
18. Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy, Vol. 66, 4, 281–302*.
19. Schultz, T. (1961). Investment in Human Capital. *American Economic Review, March, 1–17*.
20. Schulz, T. W. (1971). Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. *New York: Free Press, 1, 62–65*.
21. Shultz, T. (1960). Capital Formation by Education. *Journal of Political Economy, Vol. 68, 6, 571–583*.
22. Thurow, L. (1970). Investment in Human Capital. Belmont.